

Niels Stensen – en glemt vitenskapsmann

Kardel T

Skønnest er det ukendte

En biolog skriver om Steno. 85 s, ill. København: Månedsskrift for Praktisk Lægegering, 2002. Pris DKK 165
ISSN 0901-0483

Niels Stensen (1638–86) – eller *Steno*, som hans latiniserte navn lyder – må ha vært en av de merkeligste personer i hele den europeiske vitenskapshistorien. Ikke bare var han en lysende begavelse innenfor mange områder, men han var også i besittelse av en sjelden egenskap på den tid: beskedenhet. Med røtter tilbake til antikkens og renessansens skeptisisme var Stensens påpeking av egen og andres uvitenhet i forhold til naturens ubegripelighet høyst uvanlig i datiden, og ble vel heller ikke verdsatt av en ettertid preget av positivisme og determinisme.

På tross av hans banebrytende oppdagelser og teorier innen anatomi og fysiologi og at hans beskrivelse av skjelettmuskulaturen (fra 1667) er blitt «gjenoppdaget» i vår egen tid, er Stensens navn merkelig lite kjent i den norske medisinske fagkrets. Ja, selv anatomene er mer fortrolige med begrepet *ductus parotideus* enn *ductus Stenoni*. Når Stensen, som den første, skrev at hjertet kun er en muskelpumpe, uten betydning for de følelser man siden oldtiden tillia dette organet, så skaffet det ham ganske visst faglige motstandere. Mer tvilsomt er det imidlertid om motstanderne forstod hans påstand om at «bevegelser og følesans hos dyrene føres gjennom nervefibre. Sikkert er det at nervefibre som overfører impulser fra følte gjenstander innover, er forskjellige fra nervefibre, gjennom hvilke beslutninger om bevegelse overføres til musklene innenfra» (1684).

Bedre kjent er nok Stensens konvertering fra protestantisme til katolisisme, men neppe at dette delvis skyldtes påvirkning av hans anatomvenner fra Leiden, Regnier de Graaf (oppdageren av Graafs follikkel) og Theodor Kerckring (eponymet til Kerckrings sirkulære slimhinnefolder i tarmen), og at Stensen begrunner sin beslutning med vitenskapsmannens nøkterne klarsyn – ikke som en religiøs svermer. At Stensen dertil ble beatifisert eller saligkåret av paven i 1988, hører nok til de absolutte sjeldenheter, iallfall innenfor den anatomiske fagkrets.

Det foreliggende heftet består av en samling artikler om Stensen som den privatpraktiserende Københavner-legen Troels Kardel har arbeidet med i en årrekke, hver av dem hentet fra Månedsskrift for Praktisk Lægegering. Den litt originale tittelen er et sitat fra Stensens berømte forelesning i Domus anatomica på Københavns Univer-

sitet 29. januar 1673: «Skjønt er det vi ser, skjønnere det vi vet, aller skjønnest det vi ikke vet».

Artiklene gir en lettfattelig, men samtidig omfattende og interessant beskrivelse av Stensens virke i løpet av sitt korte liv, og røper at det ligger atskillig forskningsarbeid bak heftets 85 sider. Det er forfatterens fortjeneste at muskelteorien i dag regnes som grunnleggende i nåtidens biomekanikk. Heftet er rikt illustrert, delvis med Stensens egne tegninger i faksimile. Det er ikke et skrift forbeholdt anatomer og/eller medisinhistorikere, men anbefales for enhver lege med interesse for sitt eget fag.

Per Holck

Anatomisk institutt
Universitetet i Oslo

Utfordrende lærebok i rettspsykiatri

Høyer G, Dalgard OS

Lærebok i rettspsykiatri

365 s, tab, ill. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2002. Pris NOK 425
ISBN 82-417-1108-5

En ny norsk lærebok i rettspsykiatri utkom i 2002. Dette er den andre boken innen feltet som er utgitt på kort tid. Det er oppmuntrende at dette dels forsømte fagfeltet styrkes ved flere bokutgivelser. Denne utviklingen

kan sees i sammenheng med nye lover innenfor psykisk helsevern og nye utilregnelighets- og særreaksjonsregler.

Forfatterne er begge psykiatere. Odd Steffen Dalgard er professor emeritus ved Institutt for samfunns- og allmenntilleggsmedisin. Georg Høyer er professor i sosialmedisin ved Universitetet i Tromsø. Begge har erfaring fra klinisk psykiatri så vel som psykiatrisk forskning innenfor sosialmedisin og rettspsykiatri.

Boken fokuserer mest på den sivilrettslige rettspsykiatrien. Forfatterne argumenterer for en slik prioritering i og med at den sivilrettslige rettspsykiatrien berører langt flere mennesker enn det strafferettslige feltet.

Boken har ni kapitler og kan grovt deles i tre deler. Den første delen består av tre grunnleggende kapitler som tar for seg tvangsbruk i det psykiatriske helsevesenet, juridisk tenkning og historisk bakgrunn for dagens rettspsykiatri. Neste del består av to kapitler om den sivilrettslige rettspsykiatrien. Siste del tar for seg ulike aspekter av stafferettspsykiatrien. Et kapittel beskriver nordisk rettspsykiatri.

Bokens styrke ligger i presentasjonen av den sivilrettslige rettspsykiatrien. Gjennomgangen av lov om psykisk helsevern er grundig og oversiktlig, og bare av den grunn bør boken finnes ved de fleste institusjoner som praktiserer denne delen av lovverket. Det tilstøtende fordypningskapitlet om tvang i det psykiske helsevernet er relevant med illustrerende henvisninger til rettskilder. Den historiske gjennomgangen og diskusjonen rundt farlighetsvurderinger er også akademisk god og reflektert. En del figurer er illustrerende. Boken er velformulert, samtidig som enkelte av kapitlene kan oppfattes som vel tunge.

Bokens svakhet ligger i dekningen av det strafferettslige feltet. Det gis ikke noen utfyllende forståelse av de tilstander som ligger til grunn for straffrihet i straffeloven. De meget sentrale emnene bevisstløshet og psykisk utviklingshemning i rettspsykiatrisk sammenheng er utilstrekkelig beskrevet. Det er mangelfullt at det i en rettspsykiatrisk lærebok ikke finnes kasuistiske eksempler som kan bidra til dypere forståelse av den judisielle observasjonen. Svært mange innen det psykiske helsevernet, både psykologer og leger, samt jurister og studenter vil ha glede av boken. Enda mer glede vil man ha av den dersom de strafferettspsykiatriske temaene ble styrket både i form og innhold.

Pål Grøndahl

Politilegens kontor i Oslo

Rettar og plikter i helsetenesta

Ohnstad B

Rettigheter og plikter etter ny helselovgivning

287 s. Oslo: Fagbokforlaget, 2002. Pris NOK 329
ISBN 82-7674-876-7

Boka er rekna på studentar innanfor helse- og sosialfag på høgskolenivå. Teksten gjev ein grunnleggjande gjennomgang av lov om helsepersonell, lov om pasientrettar og lov om psykisk helsevern. Ho er rimelig godt oppdatert på dei sentrale områda. Prisverdig nok er dei tre lovtekstane også tekne med i teksten.

Eg saknar noko om grenseflata mellom helsetenestelovgjevinga og sosialtenestelovgjevinga. Det hadde auka bruksverdien av boka monaleg for studentar innanfor helse- og sosialfag. Vidare saknar eg meir tilvisingar til forvaltningspraksis, noko som er ganske viktig innanfor dette rettsområdet.

Omtalen av kravet til forsvarleg praksis er grei, sjølv om det særleg er her eg saknar meir om forvaltningspraksis. Eg tykkjer også at det kunne vore gjeve litt plass til ei drøfting av forsvarlegkravet og alternative behandlingsformer utførte av helsepersonell.

Nokre stader er teksten litt unøyaktig, til dømes under omtalen av tilsynet sine rådgjevingsoppgåver (s.19). Der kunne det dessutan vore vist til forarbeida til endringane i tilsynsloven som kom før siste handa blei lagt på teksten i denne boka. Vidare stussar eg litt på utsegna om at eit avvik frå ei norm må vere av ein viss storleik for å vere uforsvarleg (s. 66). Eit avvik frå forsvarlegnorma må vel vere uforsvarleg, utan at det dermed er sagt at det i seg sjølv er grunn nok for tilsynet til å reagere. Eg stussar òg litt på den bastante utsegna om at sjukehusprestar fell inn under helsepersonellova (s. 31). Dette vil til dømes innebære at presten har journalføringsplikt. Det kan nok vere slik dersom presten gjev helsehjelp, men slett ikkje når han utfører oppgåver som det typisk ligg til ein prest å gjere, irekna sjelesorg.

Trykktetknisk er boka kjedeleg og lite påkosta, men slik må det kanskje også vere med ei bok som garantert vil måtte kome i mest årlege nytutgåver for å vere aktuell.

Som lærebok i grunnutdanninga av helsepersonell meiner eg at boka er grei, trass i merknadene mine.

Geir Sverre Braut
Helsetilsynet
Oslo

En magisk reise i rus og litteratur

Boon M

The road of excess

A history of writers on drugs. 339 s, ill. London: Harvard University Press, 2003. GBP 19,95
ISBN 0-674-00914-2

Visste du at Alan Ginsburg måtte stanses fra å løpe naken rundt i Bostons gater etter å ha tatt LSD? Han hadde fått det for seg at han var Gud og ville spre budskapet om fred og kjærlighet. Visste du at Goethe prøvde hasj

sammen med Schiller for å utforske virkningen på vitenskap og litteratur, men fant ut at studentene skrev dårlige dikt i cannabis? Visste du at eter ble brukt av flere leger mot frigiditet på 1890-tallet? Det skulle angivelig ha en effekt mot ufrivillig barnløshet, men hadde som bivirkning nymfomani!

På bakgrunn av sitt doktorgradsarbeid har Marcus Boon skrevet en meget lærd og omfattende bok om narkotikaens og rusens plass i litteraturhistorien. Boken er spekket med informasjon og digresjoner og baserer seg på en meget omfattende lesing, som Boon turnerer med sikker oversikt og overraskende betraktninger.

De er der alle sammen: Balzac, Huxley, Proust, Wilde, Ginsberg, Bowles, Burroughs, Kerouac. Mange har erfaringer med rus, og noen har beskrevet hvordan dette var. Vi får et innblikk i hvordan rusen har innvirket på tilblivelsen av stor kunst. Og vi får et innblikk i rusens verden. Rusens verden er subjektiv, privat og preget av introspeksjon.

Bokens kanskje største styrke er at den ikke faller i noen av de tradisjonelle grøtene; moralistens som bare fordømmer og liberalistens som idealiserer. Boon turnerer dette vel, og gir oss et innblikk i fenomenet rus slik det har oppstått i historien og slik det har innvirket på litteraturen og litteraturen har innvirket på det.

I fem tettekrevne kapitler tar han oss gjennom temaer som opiat, anestesimidler, sentralstimulerende midler, cannabis og psykedeliske stoffer. Her er mye informasjon, og innimellom blir detaljrikdommen om marginale fenomener for stor. Leseren får tungt for å holde tråden. Man kan undres på hvordan forfatteren selv har orket å tråle gjennom all denne annenrangs litteraturen.

Boken kan imidlertid anbefales som en god oversikt som vil gi rusforskeren og klinikerens bredere perspektiver på sitt arbeid og litteraturviteren større forståelse for konteksten. Eller den kan være en kilde til atspredelse for de mange som ønsker å forstå en kanskje mørk, men sentral del av vår kultur.

Jørgen G. Bramness
Nasjonalt folkehelseinstitutt

En gammel dansk legebok

Bartscher HC, red

En liden bog om allehånde sygdomme

224 s. Højbjerg: Wormianum, 2002.
Pris DKK 194
ISBN 87-89531-03-5

Det er ingen hemmelighet at de paramedisinske disipliner har fått en høykonjunktur i vår tid. Homøopati og helsekost er blitt «big business». Samtidig er det pussig å se den tilsvarende stigende interessen for folke-medisin, som på sin måte er opphavet til dagens urtemedisin. Folk vil gjerne vite mer om bakgrunnen for den kuren de tar.

Den omtalte bok ble i originalutgave utgitt av bartschjærer (barberer) Hans Christensen i den sønderjydske byen Ribe i 1596, og ble ifølge den lange tittel skrevet «til menigmanns beste». På den tid fungerte barbererne som kirurger og tok seg av både skader og «utvortes» sykdommer, mens «innvortes» lidelser var gjerne forbeholdt de universitetsutdannede legene.

Boken har opprinnelig vært inndelt i kapitler om sykdommer generelt. Ifølge originalens forfatter er de påført menneskene på grunn av forfedrenes synder. Her er også avsnitt om diettråd, om forskjellige

helsebringende «vann», og endelig om urtekurer av ymse slag. Nyutgaven er heldigvis holdt på et mer moderne dansk språk, og har en rekke kommentarer og forklaringer til vanskelige ord og begreper, i tillegg til en liste over de plantene som er nevnt i teksten. Et navnerregister og et stikkordregister hører naturlig nok også med.

Etter min mening er nyutgaven forsynt med et altfor snaut innledende kapittel, som litt misvisende forklarer synet på sykdom på den tiden.

Noe informasjon om et så vidt vanskelig stoff anser jeg som høyst nødvendig og berettiget for den ikke-spesialiserte leser, da man i dag ikke uten videre forstår datidens karakteristikk av sykdommene som «varme», «kalde», «tørre» og «fuktige», i relasjon til kroppens fire kardinalvæsker; blod, slim, sort og gul galle.

Det er feil når utgiveren, som er overlege ved Rigshospitalet i København, sier at «kalde» organer hadde et underskudd av kroppsvæske. Karakteristikken må i stedet sees i relasjon til den enkelte kroppsvæskes egenskap.

Vi skjønner da bedre at f.eks. hjernen ble ansett som kald, når den ble betraktet som en slags slimproduserende kjertel, uten at det hadde noe med et eventuelt underskudd å gjøre.

Underlig nok var dette opphavet til et terapeutisk system som vi i dag vanskelig forstår, men hvor sykdom ble ansett som ubalanse mellom kardinalvæskene og hvor legens målsetting var å gjenskape denne balansen. Dette forklarer bl.a. fortidens overdrevne bruk av klyster og brekkmidler. Det er synd at dette ikke forklares bedre i boken.

I stedet får den skolerte leser glede seg over originalens tekst – samt at vi ikke lever i det 16. århundre.

Per Holck
Anatomisk institutt
Universitetet i Oslo

Klassikar i ny utgåve

Andenæs K, Molven O, Rasmussen Ø, Sandberg K, Warberg L

Sosialrett

470 s. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
Pris NOK 498
ISBN 82-15-00387-7

Dette er sjette utgåva av eit klassisk verk innanfor sosial- og helseretten i Noreg. Boka er i første rekkje rekna på studentar på høgskulenivå innanfor helse- og sosialfaga, men målgruppa omfattar også yrkesutøvarar innanfor tenesteyting og forvaltning.

Teksten er sett saman av seks frittstående kapittel skrive av fem forfattarar; alle juristar med godt kjennskap til aktuelle delar av det juridiske fagfeltet. Det er difor